

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ОСВІТИ

УДК 373.015.31:159.942(430)

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.81.3>**М. М. Воробель**

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри української та іноземних мов
Львівського державного університету
фізичної культури імені І. Боберського

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ І СПРИЯННЯ ЕМОЦІЙНІЙ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ШКІЛЬНІЙ ПРАКТИЦІ НІМЕЧЧИНИ

Компетентнісна освіта сьогодні є підґрунтям розбудови сучасної школи. Набуття компетенцій стає центральним питанням шкільного навчання практично у всіх європейських країнах. Сучасна шкільна освіта в Україні більш спрямована на надання учневі необхідних знань, вироблення вмінь і навичок, тобто засвоєння фактичного матеріалу. Більшій уваги слід приділяти навчанню школярів приймати рішення, використовувати інформаційні та комунікаційні технології, критично мислити, вирішувати конфлікти, орієнтуватись на ринку праці тощо. Дуже цінним для нас є досвід європейських країн, зокрема Німеччини, з питань компетентнісного підходу до навчання і викладання, а питання формування і розвитку емоційної компетенції зокрема.

Компетенції не повинні зводитися до їхніх когнітивних компонентів, а й також включати такі емоційні аспекти, як сприйняття, вираження, розуміння та регулювання почуттів. Ці здібності значною мірою й визначають навчальну поведінку учнів. Навчання та шкільне життя протікають у потоці емоцій. Почуття істотно визначають навчальний та шкільний клімат, адже у школі діти навчаються краще розуміти себе та інших, розвивають себе як особистість з широким спектром соціальних вимог сучасного світу. Уміння сприймати, розуміти й керувати своїми почуттями та почуттями інших має величезне значення в шкільній дійсності. Школа характеризується високою щільністю та інтенсивністю спілкування як учнів, так і вчителів. А тому розвиток емоційної компетентності має центральне значення в житті дітей та молоді сьогодні як головне завдання їх особистісного розвитку.

У даній публікації маємо на меті показати важливість почуттів для навчання в повсякденному шкільному житті та представити можливості розвитку й популяризації емоційної компетентності в шкільній практиці Німеччини. Слід також наголосити на тому, що емоційна компетентність є основою передумовою особистого навчання, яка добре закріплена в екзистенційній антропології.

Ключові слова: емоції, емоційна компетентність, компетентнісний підхід, екзистенційна антропологія, шкільна практика Німеччини, особистісний розвиток.

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Педагогічна робота в школі та викладання у всі часи керувалися провідними ідеями, на які вони були зорієнтовані. Мова власне йде про орієнтацію на концепцію освіти, концепцію ключової кваліфікації або концепцію цілей навчання. Якщо ми звернемося до досвіду європейських країн, а саме Німеччини, то побачимо, що таку мету освіта цієї країни має вже давно. Для прикладу, у "Шкільних законах про освіту" східних земель Німеччини така мета та орієнтація на компетентнісний підхід у навчанні й викладанні були сформульовані ще в 90-х роках, після об'єднання Німеччини. Навчання набуло більш практичного спрямування, а сам навчальний процес був зорієнтований на набування учнями навчальних і життєвих компетентностей. Сьогодні всі навчальні програми та освітні стандарти різних федеральних земель

Німеччини, як реакція на результати дослідження PISA, в центр сучасної педагогічної практики ставлять концепцію компетентності [3, с. 18].

«Компетентність – це здатність успішно виконувати складні вимоги за допомогою мобілізації психосоціальних компонентів, таких як когнітивні вміння, знання, цінності, ставлення, емоції і мотивація. У педагогічній практиці компетенції пов'язані із конкретними предметами, змістом, галузями знань і вмінь. У такому значенні компетенції не можна зводити лише до їх когнітивних компонентів, адже компетенції містять ще такі компоненти, як емоційний, мотиваційний і соціальний, поведінкові елементи, загальні установки та елементи самосприйняття тощо» [2, с. 14].

Для успішного навчання учням потрібні не лише інтелектуальні (когнітивні) навички, такі як сприймання, сортування, порівняння, поєд-

нання, розпізнавання та отримання інформації. Важливими для навчання є також й метакогнітивні компетентності, необхідні для планування, моніторингу та контролю навчальної діяльності. До них належать, наприклад, адекватні цілі, планування роботи, використання стратегій і методів навчання, навички вирішення проблем і контроль результатів навчання [11; 12].

Таким чином набуття навичок, так званих компетентностей, зараз в центрі уваги шкільного навчання. При цьому компетентності повинні включати як пізнавальні компоненти, так й емоційні аспекти, тобто – сприйняття, вираження, розуміння та регулювання емоцій. Ці здібності визначають навчальну поведінку учнів. Як альтернатива навчанню, емоційні, мотиваційні й соціальні навички відіграють важливу роль як у повсякденній шкільній практиці, так і в подальшому житті людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом тривалого часу теоретичні підходи в дослідженні процесів викладання й навчання були зосереджені насамперед на дослідженні когнітивних процесів. Компетентності як «когнітивні здібності та навички, описують у своїх працях багато психологів і педагогів. Зокрема такі німецькі учені, як Ф. Вайнерт, Е. Вагнер наголошують на тому, що компетентності у навчальній практиці прив'язані до конкретних предметів, змісту, знань і здібностей. Однак, на процес навчання впливають й емоційні чинники, про що свідчать численні емпіричні дослідження, представлені у працях німецьких учених Т. Елліс, Д. Големана, Г. Гюнтера, Г. Шірпа та інших, які стверджували, що позитивні і негативні емоційні переживання під час навчання можуть впливати на успішність навчання, а обробка додаткових емоційних стимулів зв'язує когнітивні ресурси для обробки складного навчального змісту. Завдяки тим та схожим результатам останніми роками у шкільній практиці неухильно збільшується кількість досліджень самих емоцій, фаз розвитку емоцій, формування емоційної компетентності учнів, етапів навчання і тренінгів емоційної компетентності (ЕСТ) тощо. Результати таких досліджень представлені у наукових працях, В. Дімітрової, М. Людманн, М. фон Саліш, Й. Мейера, С. Пфефера, К. Саарні, П. Саловой, С. Штайнера та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Спираючись на концепцію навчання компетентності, як провідну ідею сьогоденної педагогічної практики, концепцію емоційної компетентності слід пояснити більш детально та продемонструвати розвиток емоційної компетентності в дитячому та юнацькому віці. Для цього слід також брати до уваги знання і дослідження нейронаук. Сприяння розвитку емоційної компетентності відіграватиме центральну роль у житті дітей та підлітків лиш за умови, якщо буде врахо-

ване ключове завдання сучасної освіти – розвиток особистості. Тому наша мета полягає передусім у встановленні взаємозв'язку між емоціями та навчанням. Актуальним на наш думку буде пошук способів підвищення й сприяння розвитку емоційної компетентності як у шкільній практиці, так і в екзистенційному аналітичному контексті.

Метою статті є дослідження важливості почуттів для навчання у повсякденному шкільному житті. На меті маємо також представити шляхи розвитку і сприяння емоційній компетентності у шкільній практиці Німеччини. При цьому слід також показати, що емоційна компетентність – це основна передумова особистого навчання, яка добре закріплена в екзистенціально-аналітичній антропології.

Виклад основного матеріалу. Компетентнісна освіта сьогодні є підґрунтям розбудови сучасної школи. На всіх етапах розвитку школи вчитель був і залишається центральною фігурою педагогічного процесу, який керує освітнім процесом, ставить конкретну мету та забезпечує її реалізацію. Учень ж розглядається як об'єкт педагогічного впливу, а тому в освітньому процесі важливо розумно використати можливості кожного учня, зацікавити його роботою, щоб мета, яку ставить учитель перед класом, була мотивом пізнавальної діяльності. Результатом навчання має стати не засвоєння знань, умінь і навичок, а формування основних компетентностей, які забезпечать успіх у практичній діяльності. Тому актуальним завданням сучасної школи в Німеччині є реалізація компетентнісного підходу у навчанні, який передбачає спрямування освітнього процесу не лише на формування і розвиток ключових компетентностей особистості, а й на розвиток емоційної компетентності зокрема [1, с. 60-65].

Компетентності розуміються в сучасній освітньо-політичній дискусії більш як загальна диспозиція людей впоратися із певними вимогами сучасного світу, участі в суспільному і культурному житті як пріоритету з огляду економічного й політичного успіху. В контексті педагогіки як «загальноосвітня школа» загальний термін був звужений і стосується лише кількох сфер, які сприяють передусім розвитку пізнавальних здібностей [15, с. 10].

Психолог та педагог Франц Вайнерт характеризує компетентності як «когнітивні здібності і навички, доступні для людей або через них для вирішення певних проблем, а також пов'язані з ними мотиваційні, вольові, соціальні готовності і здатності до успішного та відповідального вирішення проблем у різних життєвих ситуаціях. Компетентності ж у навчальній практиці прив'язані до конкретних предметів, змісту, знань і здібностей» [16, с. 17-31].

Сьогодні розрізняють предметну компетентність, соціальну компетентність і самокомпетентність, а також комунікативну компетентність, компетентність дії, поведінкову компетентність та

навчальну компетенцію як ключові компетенції у розумінні загальної базової здатності, яка проявляється всупереч новим життєвим викликам. Ключові компетенції, такі як робота в команді, ініціатива чи толерантність часто набуваються дітьми й підлітками у позашкільних закладах, проєктах культурного виховання молоді [15, с. 4-13].

Поняття емоційної компетентності настільки ж багатозначне, як і саме поняття емоції. П. Саловей та Й. Мейєр ще в 1990 році писали і використовували термін «емоційний інтелект» [12, с. 185-211]. Проте емоції були заново відкриті психологією лише в останні кілька десятиліть. Відтоді почуття більше не розглядаються як порушення в процесі мислення. Сьогодні підкреслюється дуже великий вплив почуттів на розвиток особистості. Протягом нашого життя розвивається і змінюється здатність правильно сприймати й регулювати свої почуття. З розумінням емоцій регулюються не лише емоції, але й розуміння емоцій, тобто компетентність, визначену як в собі так в інших, вміння ідентифікувати почуття і знати, що вони означають, які особливості мають. Ця здатність розвивається поетапно, про що свідчать наступні фази розвитку емоцій, описані В. Димитровою і М. Людманн: «У перші роки життя у дітей розвивається розуміння виразу обличчя, вивчаються слова з різними емоціями, формується здатність оцінювати як позитивні, так і негативні зміни обличчя чи голосу. Отже, для дитини важливо на даному етапі спочатку навчитися висловлювати свої почуття мімікою і жестами. Другий етап передбачає когнітивне розуміння емоцій, дитина розпізнає, що відчуває інша людина і лише пізніше, у початковій та середній школі, формуються такі складні почуття, як гордість, сором, збентеження і провина. З віком дитина вчиться називати та описувати власні емоції, чітко висловлювати свої потреби словами. І чим старшою з віком стає дитина, тим більше вона повинна вміти регулювати свої емоції, наприклад, віднайти способи заспокоїтися після сильного засмучення чи навчитися не виражати гнів через істеріку» [4, с. 13]. Розуміння емоцій, на їх думку, тісно пов'язане з мовними навичками дитини. Таким чином, емоційну компетентність визначають як здатність належним чином справлятися зі своїми емоціями та емоціями інших.

Поняття емоційної компетентності (ЕК) було введено в контексті розвитку психології К. Саарні, яка концептуально розглядала її як єдність трьох аспектів: «Я» ідентичності, характеру та історії розвитку [10, с. 3-30]. Загалом виражена емоційна компетентність характеризує здатність як власні почуття, так й почуття інших мати справу з людьми. С. Пффеффер використовує модель емоційної компетентності (ЕК) К. Саарні, яка включає вісім ключових навичок емоційної компетентності: навички сприймати особисті почуття і потреби;

навички розпізнавати і класифікувати фізичні ознаки та чітко визначати емоційну рівновагу в цілому [8, с. 9-11].

На думку Марії фон Саліш, емоційна компетентність по суті базується на чотирьох основних навичках, які можна поєднувати у різний спосіб, а саме: увага людини до власного емоційного стану; співчуття до своїх ближніх (здатність співпереживати); здатність створювати приємні міжособистісні відносини та конструктивно впоратися зі стресовими чи соціально проблемними почуттями. У своїй книзі «Емоційна компетентність» авторка пише: «Емоційна компетентність потрібна [...] для побудови мережі надійних та чутливих міжособистісних відносин, важливих для чуйного, шанобливого і водночас стимулюючого навчання наступного покоління» [11, с. 294]. Люди виражають свої почуття і в такий спосіб вибудовують стосунки з іншими, намагаються їх підтримувати, змінювати чи припиняти.

Такий тип емоційного спілкування вимагає різноманітних навичок, які у сукупності й формують «емоційну компетентність». Моніка Вертфейн у своїй рамковій моделі емоційної компетентності розрізняє також ще й навички самонаправлення та інші суміжні навички [18]. У той самий час емоційні, мотиваційні і соціальні навички, як передумова навчання, також відіграють важливу роль у повсякденній шкільній практиці і в подальшому житті. На певних рівнях розвитку розвиваються певні навички, які ніколи не втрачаються протягом життя. Кожній формі комунікації дається емоційний код шляхом її передачі, а не змісту. Гаральд Вельцер припускає, що це фонове відчуття, що виникло на дуже ранньому етапі розвитку, що робить навчання успішним або невдалим процесом [17].

Забезпечення успішного зв'язку є вирішальною передумовою успішного розвитку мозку. Дослідник мозку з Джеральд Гютер пише: «Жоден інший вид розвитку мозку не залежить так від емоційної, соціальної й інтелектуальної компетентності дорослого референта, як мозок людини [...] батьки, які хочуть допомогти своїм дітям віднайти власний шлях у цьому барвистому й навігаційному світі, зустрічаються із труднощами і проблемами. Вони передусім повинні намагатися дати своїм дітям саме те, що багато хто з них втратив у власному дитинстві: радість навчання, бажання відкривати та ентузіазм до власної творчості тощо» [6, с. 73-98].

Німецький транзакційний аналітик Клод Штайнер на перший план ставить емоційне усвідомлення, а не емоційно компетентну поведінку учня. Виходячи з сприйняття фізичних та енергетичних переживань, вважає він, що мова є дуже важливим компонентом сприйняття й передавання диференційованих емоційних подій. Саме тому Клод Штайнер розробив тренінг емоційної компе-

тентності (ЕСТ), який відстежує цей процес у відносинах і дає змогу навчитися необхідній емоційній компетентності у шкільному віці. Етапами навчання емоційної компетентності він визначає наступні:

- підсилити шляхом позитивного ставлення;
- досліджувати емоційну сферу;
- брати на себе відповідальність.

Ці етапи, на думку Штайнера, сприяють зміцненню чіткості та успішного формування відносин, а використання позитивних функцій почуттів допомагає справлятися зі складними ситуаціями і стресом [14].

Отже, у німецькій школі значну роль відіграють емоції, а емоційні та соціальні аспекти все більше переплітаються, що в свою чергу дуже важливо для розвитку індивідуальних компетенцій, що в свою чергу дає можливість учням використовувати ці «життєві навички», успішно справлятися з життєвими викликами й усвідомлювати власні сили. Зокрема для запобігання булінгу, наркоманії, вирішення поведінкових проблем і профілактики здоров'я велике значення має соціально-емоційне навчання [9, с. 249]. Відпрацювання соціально-емоційних навичок можна інтегрувати в клас через спільну групову роботу, орієнтовану на команду. Прикладом цього є спільні виклики, технічне обладнання та інноваційне програмне забезпечення, яке об'єднує в мережу пристрої викладачів і учнів, підтримуючи співпрацю та спілкування в класі. Усі учні можуть діяти і одночасно працювати разом над результатами [5, с. 296].

Німецький педагог Гайн Шірп зібрав результати нейронаукового дослідження і підкреслив наступні вимоги до шкільного навчання у Німеччині, а саме:

- слід заохочувати індивідуальний навчальний досвід та незалежні процеси навчання. Вони повинні бути індивідуально значущими для учнів, демонструвати різні підходи до процесів навчання;
- необхідно використовувати різноманітні форми навчання, що враховують емоційні Я-концепції учнів. Не всім потрібно вміти робити все і одночасно;
- механізми спільного і соціального навчання повинні зміцнюватися;
- процеси навчання й розуміння повинні враховувати емоційний досвід учнів;
- взаємна оцінка зусиль і результатів має стати невід'ємною частиною шкільного клімату та середовища навчання;
- працювати зі своїм власним емоційним світом, навчитися контролювати власні почуття та відповідально ставитися до своїх та інших почуттів є важливою метою. Це означає, що учні вчать боротися зі страхом успішності, іспитів і невдач. Форми руху й розслаблення, творчі й музичні підходи до навчання мають бути частиною корегованої та контрольованої роботи вчителів [13, с. 99-127].

Отже, наші емоції впливають на різноманітні когнітивні процеси, важливі як для навчання, так і продуктивності. Деякі приклади включають процеси робочої пам'яті, зберігання та отримання інформації в довгостроковій пам'яті або з довготривалої пам'яті та застосування стратегій навчання та вирішення проблем [7, с. 216].

Висновки. Емоційна компетентність визначена як сукупність знань, умінь і навичок, що дозволяють приймати адекватні рішення, діяти на основі результатів інтелектуальної обробки зовнішньої і внутрішньої емоційної інформації. Розвиток і формування емоційної компетентності засноване на поєднанні генотипних факторів і практичної діяльності, що сприяє нагромадженню досвіду аналізу емоціогенних ситуацій. Емоції мають неймовірну цінність: ентузіазм, цікавість, надія і гордість за виконання завдань можуть надихнути і надзвичайно мотивувати учня у навчальній діяльності. У свою чергу такі почуття, як сором або страх, заважають учням досягнути успіху в процесі навчання. Емоційно компетентним дітям, як свідчить наша публікація, легше підтримувати дружні відносини з однолітками, легше працювати в класі чи колективі, простіше впоратися зі своїми почуттями у конфліктних ситуаціях повсякденного шкільного життя.

Отже, з вище сказаного можемо стверджувати, що емоції пов'язані з навчанням мають велике значення в освітньому контексті та шкільній практиці Німеччини. Тому є вагомими причини підтримати учнів в набутті емоційної компетентності.

Список використаної літератури:

1. Воробель М. М. (2021) Визначальні пріоритети та аспекти компетентісно орієнтованого навчання і викладання іноземних мов. *Інноваційна педагогіка*, Випуск 33. Т. 2. Видавничий дім «Гельветика». С. 60-65. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2021/33/part_2/13.pdf
2. Bildungskommission der Heinrich-Böll-Stiftung (2003) : Von Schlüsselkompetenzen zum Curriculum. Lernkonzepte für eine zukunftsfähige Schule, Berlin. S.14.
3. Bundesvereinigung Kulturelle Kinder- und Jugendbildung e.V. BKJ (Hg.) (2004): Der Kompetenznachweis Kultur. Ein Nachweis von Schlüsselkompetenzen durch kulturelle Bildung. Remscheid. S.18.
4. Dimitrova, V., Lüdmann, M. (2014): Sozial-emotionale Kompetenzentwicklung. Leitlinien der Entfaltung der emotionalen Welt, Wiesbaden, Deutschland: Springer Fachmedien. S. 13.
5. Hascher, T., Brandenberger, C. (2018), Emotionen und Lernen im Unterricht, in: Huber, M., Krause, S. (Hrsg.) (2018): Bildung und Emotion, Wiesbaden, Deutschland: Springer Fachmedien. S. 289-307.

6. Hüther, Gerald (2006b): Wie Embodiment neurobiologische erklärt werden kann. In: Maja Storch, Benita Cantieni, Gerald Hüther, Wolfgang Tschacher (2006): Embodiment. Die Wechselwirkung von Körper und Psyche verstehen und nutzen. Bern: Huber / Hogrefe. S. 73-98.
7. Pekrun, R. (2018): Emotion, Lernen und Leistung, in: Huber, M., Krause, S. (Hrsg.) (2018): Bildung und Emotion, Wiesbaden, Deutschland: Springer Fachmedien. S. 215-229.
8. Pfeffer, S. (2017): Sozial-emotionale Entwicklung fördern, Freiburg am Breisgau, Deutschland: Herder. S. 9-11.
9. Reicher, H./Matschek-Jauk, M. (2018), Sozial-emotionales Lernen in der Schule, in: Huber, M. / Krause, S. (Hrsg.) (2018): Bildung und Emotion, Wiesbaden, Deutschland: Springer Fachmedien. S. 249-265.
10. Saarni, C. (2002). Die Entwicklung von emotionaler Kompetenz in Beziehungen. In M. Salisch (Hrsg.), Emotionale Kompetenz entwickeln. Grundlagen in Kindheit und Jugend Stuttgart: Kohlhammer. S. 3-30.
11. Salisch, M. von (2002). Emotionale Kompetenzen entwickeln. Grundlagen in Kindheit und Jugend. Stuttgart: Kohlhammer. S.294.
12. Salovey, P. & Mayer, J.D. (1990): Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9. S. 185-211.
13. Schirp, Hein (2006): Was können neurobiologische Forschungsergebnisse zur Weiterentwicklung von Lehr- und Lernprozessen beitragen? In: Ralf Caspary (Hrsg.) (2006): Lernen und Gehirn. Der Weg zu einer neuen Pädagogik. Freiburg: Herder. S. 99-127.
14. Steiner, Claude., Perry, Paul (2006): Emotionale Kompetenz. 5. Aufl., ungekürzte Ausg. München: Dt. Taschenbuch-Verl.
15. Wagner, Ernst (2010): Aufgaben, Bildungsstandards, Kompetenzen – Versuch einer Klärung der Begriffsvielfalt. In: Kunst+Unterricht, H. 341. S. 4-13. URL: www.kompetenznachweiskultur.de
16. Weinert, Franz E. (2001): Vergleichende Leistungsmessung in Schulen – eine umstrittene Selbstverständlichkeit. In: Weinert, Franz E. (Hrsg.): Leistungsmessungen in Schulen. Weinheim und Basel. S. 17-31.
17. Welzer, Harald (2005): Zum Zusammenhang von Gehirnentwicklung, Lernen und Emotion. Vortrag in Salzburg. URL: http://www.erinnern.at/e_bibliothek/methodik-didaktik1/Welzer,%20emotionen_als_basis_des_lernens.pdf
18. Wertfein, Monika (2006): Emotionale Entwicklung im Vor- und Grundschulalter im Spiegel der Eltern-Kind-Interaktion. Dissertation an der LMU München. URL: <http://edoc.ub.uni-muenchen.de>

Vorobel M. Ways of development and promotion of emotional competence in German school practice

Competence education today is the basis for the development of a modern school. Acquisition of competencies is becoming a central issue in schooling in almost all European countries. Modern school education in Ukraine is more aimed at providing the student with the necessary knowledge, skills and abilities, learning the actual material. More attention should be paid to teaching students to make decisions, use information and communication technologies, think critically, resolve conflicts, and navigate the labor market. Very valuable for us is the experience of European countries, in particular Germany, on the competence approach to teaching and learning, and the formation and development of emotional competence in particular.

Competence acquisition is the focus of school learning today. Competences must not be reduced to their cognitive components, but also include emotional aspects, the perception, expression, understanding and regulation of feelings. These abilities also largely determine the learning behavior of students. Learning and school life flow in a stream of emotions. Feelings significantly determine the educational and school climate, because in school children learn to better understand themselves and others, develop themselves as individuals with a wide range of social requirements of the modern world. The ability to perceive, understand and manage one's own feelings and the feelings of others is of great importance in school reality. The school is characterized by high density and intensity of communication of both students and teachers. Therefore, the development of emotional competence is central to the lives of children and youth today as the main task of their personal development.

The article would like to investigate the importance of feelings for learning in everyday school life and present possibilities for the development and promotion of emotional competence in school practice. Finally, it should also be shown that emotional competence is a fundamental prerequisite for personal learning, which is well anchored in existential anthropology.

Key words: *emotions, emotional competence, existential anthropology, German school practice, personal development.*